

EKONOMSKE MJERE MEĐUNARODNOG POSLOVNOG OKRUŽENJA ZA VRIJEME KOVID-19

Dijana Lukić¹, Darko Vaselić²

¹Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Ekonomski fakultet, Studentska 11, 76100 Brčko Distrikt, BiH i Hercegovina, dijanalukic@hotmail.com

²Univerzitet PIM, Ekonomski fakultet, Despota Stefana Lazarevića bb, 78000 Banja Luka, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Pandemija je izvršila veliki uticaj na međunarodno poslovno okruženje. Poslovanje između država se veoma izmjenilo po pitanju uvoza, izvoza i samog graničnog prelaska određenih roba iz države u državu. Ekonomska dimenzija međunarodnog okruženja se odnosi na cjelokupnu privrednu situaciju u datom okruženju i strukturu jedne nacionalne ekonomije. Ekonomski indikatori određuju uslove poslovanja u nekoj nacionalnoj ekonomiji. Ako gledamo veličinu tržišta u analizi se mogu dobiti informacije o potencijalu i veličini tog tržišta. Ekonomske mjere su nastupile u većini država sa mnogim restrikcijama. Naša država, BiH je imala dodatnih problema u poslovanju, iako je bilo nekih manjih preduzeća koja su imala pozitivno poslovanje. Nisu ni sve mjere bile od značaja, ali su se morale ispoštovati. Međunarodno poslovanje je svedeno na minimum, što svakako nije poželjno u smislu napredovanja. Cilj rada se odnosi na prevazilaženje prepreka u poslovanju u toku pandemije, kao i zadatak koji se odnosi na ispitivanje posljedica ovih ekonomskih mjera, što ćemo i prikazati kroz sam rad, odnosno navešćemo i koje su to ekonomske mjere bile.

Ključne riječi: ekonomske mjere, međunarodno poslovanje, Kovid-19, međunarodno okruženje.

UVOD

Da bismo analizirali nekakvo preduzeće i da bismo otpočeli sa određenim aktivnostima neophodno je da se analizira makro okruženje sa aspekata ekonomskih, političkih, pravnih, tehnoloških i socio-kulturnih dimenzija. Ove dimenzije su posmatrane i na ekonomiju Bosne i Hercegovine i njenu praksu provođenja. Od ovih dimenzija zavise rezultati poslovanja preduzeća koji obavljaju svoje aktivnosti na međunarodnom tržištu. Od velikog značaja je spremnost menadžmenta da analiziraju okruženje tržišta na kojem žele da izađu. Sam nastup na novim tržištima traži određene aktivnosti koje je neophodno sprovesti da ne bi bilo „lutanja“ u cilju uspješnog poslovanja. Takođe, preduzeće ima i dobre ali i loše startegije izlaska na međunarodna tržišta, ali sasvim je jasno da će preduzeće težiti onom koji ima dobre šanse i prilike, kao i edukovane menadžere i spremne za dodatnim usavršavanjem uz postojeću tehnologiju.

Najbolje bi bilo posmatrati mjere država koje su imale za cilj pomoći preduzećima sa određenim paketima pomoći i prelasku sa potpuno zatvorenih na djelomično otvorene ekonomije, što je u praksi i bio slučaj kod pojedinih ekonomija, međutim nisu sve ekonomije imale iste ili slične pakete pomoći, ograničenja, pa samim tim ni ekonomske mjere koje bi poboljšale opstanak i zadržavanje poslovanja preduzeća bar na nivou koji bi u tom trenutku značio za samo preduzeće, a to je da se ne ide na potpuno zatvaranje preduzeća i odlazak zaposlenih u teškim i kriznim trenucima.

Ovakve probleme imala je i Bosna i Hercegovina, koja se teško snašla u osmišljavanju i davanju pomoći, međutim mali preduzetnici su jako teško mogli opstati, pa su vlasti morale da odreaguju. Definisane su određene mjere i paketi pomoći koji su na nekakav način djelimično pomogli da se prevaziđu problemi u prvim mjesecima pandemije, pa se sa vremenom uhodavalo i dopunjavalo sa još većim ciljem opstanka preduzeća. Međunarodno poslovanje skoro da nije ni

postojalo, prekogranična saradnja i završavanje posla u jednom trenutku je stalo, menadžeri nisu mogli slobodno da se kreću i obavljaju posao koji je bio neophodan.

ANALIZA POSLOVNOG OKRUŽENJA U BIH

Na osnovu statističkih pokazatelja može se analizirati ekonomska dimenzija poslovnog okruženja BiH posmatrajući različite ekonomske indikatore. Podatke koje ćemo predstaviti su za poslovnu 2019. godinu iz razloga što se krajem 2020. godine pojavljuje kriza u svijetu pojave bolesti uzrokovane korona virusom. Bruto domaći proizvod (BDP) BiH u 2019. godini iznosio je nešto više od 35 milijardi godišnje. Nominalni BDP po glavi stanovnika je bio 10.128 dolara godišnje. U BDP-u države Federacija BiH učestvuje sa 65,57%, a Republika Srpska sa 31,88%, dok Distrikt Brčko doprinosi sa preostalim 2,45%. Ovi postotci približno odgovaraju popisu stanovništva, s tim što RS nešto slabije doprinosi jer u ovom entitetu živi oko 34% stanovništva BiH. Prosječna plata u BiH je u prvom kvartalu 2021.godine iznosila 973KM. Razlika između prosječne plate u Federaciji BiH i RS-a je neznatna. U Federaciji BiH ona iznosi 978KM, a u RS 962KM. U Federaciji najveće plate imaju zaposleni u Kantonu Sarajevo, zatim hercegovačko-neretvanskom kantonu i zapadno-hercegovačkom kantonu. Ako se posmatraju opštine u Federaciji BiH najvišu prosječnu platu ima Centar Sarajevo, zatim Novo Sarajevo i Bosansko Grahovo. U RS-u su najviše plate isplaćivane u opštinama koje imaju rudnike, termo i hidroelektrane, te šume. Opštine sa najvišim prosječnim platama su Stanari, Ugljevik i Gacko. U maju 2021. godine BiH je evidentirano 393.771 nezaposlena osoba. Od tog broja u Federaciji BiH je 311.379 nezaposlenih, u RS 75.681 a u Distriktu Brčko 6.711 nezaposlenih. Bez ovoga konkurentnost države je neprestano ugrožena, investicije odlaze na neka druga mjesta a iz države će se i dalje izvoziti ljudi kao glavni resurs, a ne roba koja je glavni izvozni potencijal. U BiH je i dalje prisutna visoka nezaposlenost, a zbog slabog poslovnog okruženja vrlo male su mogućnosti i za pronalaženje boljeg radnog mjesta. Kada se pogledaju svi ovi podaci dolazi se do zaključka da u prosjeku gledano ekonomska situacija u Federaciji BiH nešto je bolja nego u RS. Ona je samo neznatno bolja i daleko od toga da se ovaj entitet može ponositi nekom većom ekonomskom superiornošću (Dnevni avaz, 2022).

Ako se posmatra političko (Rahimić i Podrug, 2013) okruženje u BiH može se vidjeti da ono nije puno unaprijedilo poslovno okruženje u prethodnim godinama. U BiH se pojavljuje efekat smanjenja konkurentnosti što ekonomiju stavlja u nepovoljan položaj pa je potrebno da najviši nivoi vlasti u državi svoje aktivnosti pojačaju, usklađuju i budu odlučniji. Vlasti BiH moraju biti opredjeljeni za definisanje i nadziranje implementacije reformi za uklanjanje prepreka u poslovnom okruženju koje sprečavaju razvoj privatnog sektora. To zahtijeva izmjenu zakona i propisa da bi bili povoljniji, a ne da budu prepreka za preduzetništvo. Istovremeno, i regulatorne agencije na nivou države trebaju da odgovaraju potrebama klijenata i da budu odgovornije u svom radu. Isto tako i privatni sektor i civilno društvo moraju da odigraju svoju ulogu, jer su privatni preduzetnici pogođeni slabostima poslovnog okruženja (Capital.ba, 2022) Privatni sektor treba da utvrdi prioritete reformi i da insistiraju da se one samo ne odvijaju na papiru nego da se vide i u praksi.

Kada se pogledaju pravne dimenzije poslovnog okruženja u BiH one su određene zakonima, propisima i podzakonskim aktima. BiH ima najlošije poslovno okruženje u jugositočnoj Evropi i ističu se sljedeći razlozi takve situacije, a to je loša politička klima, veliki nameti na privredu, odlazak mladih stručnih ljudi i nepotrebno komplikovana administracija. Kada se pogleda izvještaj američkog State Department-a u kome se navodi da je BiH otvorena za strane investicije, ali ekonomske reforme i dalje tapkaju u mjestu. U tom izvještaju se navodi da su investitori suočeni u BiH sa korupcijom, komplikovanim pravnim i regulatornim okvirima i vladinim strukturama, netransparentnim poslovnim procedurama, nedovoljnom zaštitom prava na imovinu, te slabim pravosudnim sistemom. Pravni okvir BiH nediskriminiše strane investitore, ali zbog visokog stepena korupcije, strani investitori dolaze u situacije različitih nepogodnosti u odnosu na domaća preduzeća. Koje uvijek imaju formalnu ili neformalnu podršku sa različitih nivoa u BiH. Problem BiH je odsustvo funkcionisanja države i takav politički ambijent nije povoljan za investicije. Jedna od otežavajućih okolnosti jeste i komplikovan administrativni aparat koji prema procjena Svjetske banke u prosjeku obuhvata 13 procedura koje traju 81 dan. U BiH je ukupno 13 vlada i isto toliko

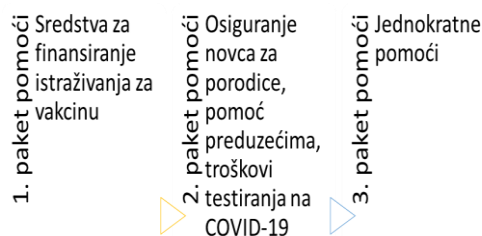
propisa koji su duplirajući, kontadiktorni i odvrćaju investitore od ulaganja. Izuzetno je komplikovan administrativno-birokratski sistem koji je obilježen raznim barijerama, regulativama i sl. U BiH je vrlo teško osnovati preduzeće, voditi ga i eventualno zatvoriti. Navešćemo jedan primjer gdje Udruženje poslodavaca Federacije BiH traži od vlasti tog entiteta da podrži njihovu inicijativu „20+5+6“. Ova inicijativa u stvari set zakonskih rješenja i inicijativa upućenih vladi parlamnetu Federaciji BiH s ciljem rasterećenja privrede i poboljšanja poslovnog ambijenta. Članovi ovog udruženja smatraju da će se ovim zakonima poboljšati poslovnim ambijent, smanjiti nezaposlenost, siva ekonomija, te povećati plate radnicima. Konkurentnost BiH privrede je jako niska jer je opterćena velikim nametima, a platama radnika ispod prosjeka (Slobodna evropa, 2022).

Kada se pogledaju tehnološke dimenzije poslovnog okruženja u BiH, a tu se mjere indikatori izdvajanja za istraživanje i razvoj, broj prijavljenih patenata, izvoz visokotehnoloških proizvoda i sistem obrazovanja može se reći da je nanerazvijenija u svojoj regiji (Depgov, 2022). Prema svjetskom inovacijskom indeksu BiH je rangirana na 79 mjestu od 141 države u 2015. godini. Ona je i dalje najlošije plasirana država sa Balkana. procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanje iznosila su manje od 69,6 miliona evra što je oko 0,3% BDP-a sa 150 istraživača koji su radili puno radno vrijeme. Za napredaka u oblastima inovacije tehnoloških istraživanja je vrlo važno politička stabilnost države i obrazovanje. Inovacije predstavljaju jedan od indikatora prema boljem prosperitetu i ekonomskom rastu države. BiH učestvuje u mnogim programima finansiranja istraživačkih projekata koji su osmišljeni od strane EU. Učestvujući u tim programima dobila je finansijska sredstva u iznosu od 3,5 miliona evra, ali ta stopa uspješnosti iskorištenih sredstava iznosi 12,3% dok je prosječna stopa EU od 21,6%. Prema broju prijavljenih patenata BiH nije posebno napredovala na postojećim rang listama. Tako na rang listi koju prikazuje izvještaj svjetskom ekonomskog foruma o broju prijavljenih patenata na milion stanovnika, BiH se nalazi na 55 jestu od 140 država. Naučnoistraživački proces u viokom obrazovanju se odvija na 8 javnih univerziteta, nekoliko namjenskih naučnih istraživačkih instituta, te ograničenim brojem industrijskih laboratorija. Za finansiranje istraživačke aktivnosti BiH ne izdvaja velika sredstva, pa to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala. Veći dio istraživačke infrastrukture je zastario, mnogim laboratorijama nedostaju operativni fondovi, nema mogućnosti da se plaćaju pretplate na naučne časopise, mladi istraživači na univerzitetima nemaju sredstva za obuku u oblastima naučnih istraživanja. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenjem.

Analizirajući izvještaj PIS-a istraživanja petnaestogodišnjaka u BiH možemo reći o njihovom zadovoljstvu života u državi. Postotak petnaestogodišnjaka koji su zadovoljni životom u BiH je 53% što je više od OECD prosjeka. Ocjena zadovoljstva vlastitim životom na skali 1-10 je bila 7,84, dok je u OECD državama 7,02. Razlika u zadovoljstvu životom postoje i u BiH, kao i u drugim državama koje su učestovovale u ovom istraživanju (OECD, 2021). Učenici iz porodica povoljnog socio-ekonomskog statusa mogu imati lakši pristup resursima koji im omogućuje da zadovolji osnovne potrebe i ostvare svoje materijalne, obrazovne, zdravstvene i druge ciljeve. Povezanost socio-ekonomskog statusa i zadovoljstva životom može se ojačati u vremenima ekonomske krize, jer su grupe u najnepovoljnijem položaju često najviše opterećene kada životni uslovi postanu najteži. Ovo istraživanje je pokazalo da postoje značajne razlike između učenika iz urbanih i ruralnih sredina kada je u pitanju procjena zadovoljstva životom. Na dobrobit učenika i stavove o školi najviše utiču njihovi nastavnici, vršnjaci i atmosfera u školi, ali i njihovi roditelji i lokalne zajednice.

EKONOMSKE MJERE ODREĐENIH DRŽAVA ZA VRIJEME KOVID-19

Neke od ekonomskih mjera koje su pojedine države uvodile dovele su do ogromne pomoći pojedinim preduzećima, pa su tako tokom marta i aprila 2020. godine američka vlada donijela tri glavna paketa pomoći i jedan dodatni paket (Investopedia, 2022).

Slika 1. Ekonomske mjere za vrijeme Kovid-19 (Investopedia, 2022).
Figure 1. Economic measures during Kovid-19 (Investopedia, 2022).

Prvi paket pomoći koji je definisan zakonom o dodatnim izdvajanjima za spremnost i odgovor na koronavirus, je nazvan Prva faza u kome su dodijeljena sredstva u iznosu 8,3 milijarde dolara za finansiranje istraživanja za vakcinu, davanje novca državnim i lokalnim vlastima za borbu protiv širenja virusa i dodjelu novca za pomoć u naporima da se zaustavi širenje virusa u inostranstvu. Drugi paket pomoći se sastojao u sljedećim aktivnostima: osiguranje novca za porodice koje se oslanjaju na besplatne školske obroke, pomoći preduzećima sa manje od 500 zaposlenih za plaćanje bolovanja za one koji su oboljeli od COVID-19, davanje skoro milijardu dolara dodatnog novca za osiguranje od nezaposlenosti i odricanje od finansiranja i troškova testiranja na COVID-19 da bi ono postalo besplatno. Ovaj paket mjera su pratile i mjere moratorija deložacije vlasnika porodičnih kuća čije su hipoteke bile ugrožene zbog posljedica koronavirusa. Treći i najveći paket pomoći koji je pokrenut u martu 2020. godine u vrijednosti od 2,3, biliona dolara je predstavljao sljedeće podsticaje: jednokratnu pomoć u gotovini od 1.200 dolara po osobi, plus 500 dolara po djetetu, te proširenje naknada za nezaposlene, te dodatnih 600 dolara za nezaposlenost sedmično do kraja jula 2020. godine, te 500 milijardi dolara državnih zajmova preduzećima pogođenih pandemijom, te 367 milijardi dolara u zajmovima i bespovratnim sredstvima malim preduzećima, više od 130 milijardi dolara za bolnice i druge zdravstvene ustanove i drugo (Slika 1).

Dodatni paket podsticaja koji je pokrenut u aprilu 2020. godine u vrijednosti od 484 milijarde dolara je bio namijenjen kao dodatna sredstva za bolnice i testiranje na COVID-19. U avgustu 2020. godine je predsjednik Donald Tramp potpisao još izvršne mjere kako bi pružio dodatno olakšanje od posljedica COVID-19. Prva mjera bila je uvođenje isplate od 400 dolara sedmično onima koji primaju više od 100 dolara sedmično na ime naknade za nezaposlene. Druga izvršna mjera je produženje moratorija na plaćanje i obračun kamata na studentske zajmove do kraja 2020. godine. Treća izvršna mjera je bila pomoć u prižanju vlasnicima kuća i iznajmljivačima u cilju izbjegavanja deložacija. Četvrta izvršna mjera je bila odgoda poreza na plate za zaposlene koje zarađuju manje od 100.000 dolara godišnje.

Pored SAD-a savezna vlada Njemačke je formirala fond za ekonomsku stabilizaciju Federacije („Bund“) gdje su prikupljena novčana sredstava služila kao dokapitalizacija, garancija ili refinansiranje koja bi pomogla preduzećima u borbi protiv COVID-19. U tom fondu su obezbijeđena sredstva u iznosu od 100 milijardi evra za mjere direktne dokapitalizacije u cilju osiguranja solventnosti preduzeća (za sticanje akcija, upisa prava na udio u dobiti i dr.). Preduzeća koja su mogla koristiti ova sredstva morali su ispuniti najmanje dva preduslova od sljedećih kriterijuma: ukupni bilans od 43 miliona evra, promet veći od 50 miliona evra ili više od 249 zaposlenih. U ovom fondu su obezbijeđena i sredstva u iznosu od 400 milijardi evra kao garancija pomoći preduzećima u suzbijanju uskih grla likvidnosti, te refinansiranju na tržištu kapitala. Postojao je i dio novčanih sredstava u iznosu od 100 milijardi evra za refinansiranje KfW-a (Kreditanstalt Für Wiederaufbau).

Istovremeno je vlada Njemačke uspostavila i „VR Smart“ fleksibilni promotivni zajam koji je imao za cilj davanje kredita preduzetnicima s povoljnijim uslovima nego komercijalne banke. Preduzetnici koji su ispunjavali uslove za ove zajmove mogli su da pozajme sredstva u opsegu od

5 hiljada evra do maksimalno 100 hiljada evra (maksimalno 25% prihoda preduzeća u fiskalnoj 2019. godini.). Kamatna stopa ovih zajmova je zavisno o kreditnoj sposobnosti je bila minimalno 1,00% godišnje sa rokom otplate do 10 godina (grejs period do 2 godine) i bez potrebnih osiguranja kolateralala. Osnovni uslov je bio da se preduzeća sa sjedištem u Njemačkoj i da posluju najmanje 3 godine na tržištu. Njemačka je u sklopu mjera za zaštitu prava zaposlenih donijela zakon o unapređenju Uredbe o skraćenom radnom vremenu. Ovaj zakon je regulisao olakšice pristupu skraćenog radnog vremena, naknade za rad, rasterećenje preduzeća od doprinosa za socijalno osiguranje i dobijanje naknade za skraćeno radno vrijeme. Prema tom zakonu naknada za skraćeno radno vrijeme se mogla isplatiti do 12 mjeseci i mogli su je ostvarivati i radnici na određeno vrijeme. Prema ovom zakonu nije bilo potrebno prvo iskoristiti plaćene praznike, a isto tako negativni saldo radnog vremena nije bilo potrebno nadoknaditi. Isto tako su doneseni propisi za zaštitu domaćih i poslovnih zakupaca. Prema ovim propisima iznajmljivač nije mogao raskinuti ugovor o zakupu ako zakupac kasni sa plaćanjem mjesečne najamnine zbog posljedica pandemije. Zakupac je mogao nadoknaditi zaostale zakupnine najkasnije do 30. juna 2020. godine sa dokazima da je uzrok neplaćanja posljedica pandemije COVID-19. Ovo se odnosilo i na privatne i poslovne iznajmljivače i zakupce, a u slučaju sudskog spora zakupac je mogao dokazati da su kašnjenja nastala kao uzrok otežanog poslovanja uvedenim mjerama od strane savezne vlade.

Pored ovako jačih i ekonomski stabilnijih država, Vlada Federacije BiH je utvrdila i u skupštinsku proceduru poslala prijedlog Zakona o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica izazvanih pandemijom koronavirusa po hitnom postupku. Zakonom je predviđen set mjera koji imaju za primarni cilj sačuvati radna mjesta tako što bi iz budžeta Vlade bili uplaćeni doprinosi na minimalnu platu za sve radnike u realnom sektoru. Istovremeno bi se privrednicima ukinula obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit a zanatlijama poreza na dohodak. Ukinute su zatezne kamate na javne prihode i dugovanja u privredi, te obustavljeni svi upravi i sudski postupci za vrijeme trajanja stanja prirodne nesreće. Osnivanjem garantnog fonda osigurali bi se sredstva koja bi se koristila za osiguranje kreditnih linija kod komercijalnih banaka.

Vlada Republike Srpske (Komora RS, 2022) je odlukom o tromjesečnom moratorijumu na otplatu glavnice i kamate željela pravnim licima i preduzetnicima omogućiti likvidnost poslova zamrzavanjem uplata prispijelih rata zbog drugih mjera koje su uvedene ovom entitetu. Odlukom o privremenoj odgodi plaćanja poreskih obaveza omogućeno je privrednim subjektima privremeno odgađanje do 30. juna 2020. godine plaćanje obaveza po osnovu poreza na dobit za prethodnu godinu, kao i plaćanje obaveza po osnovu poreza na dohodak za prethodnu godinu.

I dok države širom svijeta obnavljaju svoje ekonomije, oporavak BiH posustaje, te je dodatno opterećen i političkom krizom. Prema globalnim ekonomskim prognozama, Svjetska banka je smanjila napredak za 2022. godinu i predviđjela ekonomsko usporavanje, rastuću nejednakost i nastavak nepredvidljivosti. Projekcije ekonomskog rasta za BiH su jos lošije za 2023. godinu gdje su predviđanja da će se ekonomski rast prepoloviti. Stanovništvo se suočava sa rastućom nejednakošću uz eskalaciju cijena goriva i hrane. Procjene govore da je oko 60% radnih mjesta izgubljeno tokom pandemije u Federaciji BiH i 70% radnih mjesta izgubljenih u Republici Srpskoj, pripadalo ženama (Ujedinjene nacije Bosne i Hercegovine, 2022).

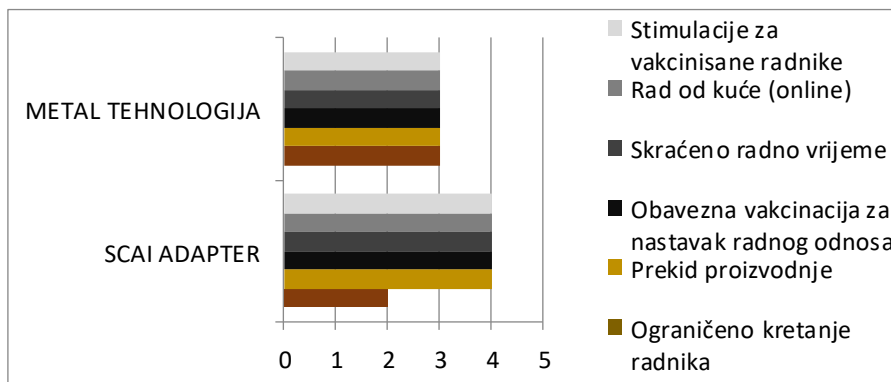
Politička kriza koja traje stvara rizike daljeg potkopavanja napora na ekonomskom oporavku i socijalne zaštite građana. U ovom trenutku smatra se jedna institucija kao najfunkcionalniji dio ekonomije. To je Uprava za indirekto oporezivanje BiH koja je u svom dosadašnjem radu prikupila desetine milijardi evra i postala najveći izvor prihoda za budžete. Bilo kakvo ugrožavanje tog sistema stvorio bi oštar pad poreskih prihoda, povećana utaja poreza i poremećaji otplate spoljnog duga. Najveću štetu bi imali stanovnici, jer bi bila smanjena sredstva za zdravstvo, obrazovanje i druge usluge.

STUDIJA SLUČAJA – EKONOMSKE MJERE PREDUZEĆA SCAI-ADAPTER I METAL TEHNOLOGIJA ZA VRIJEME KOVID-19

Preduzeće Scai-Adapter, kao i preduzeće Metal Tehnologija, koji su izvozno orjentisani, bili su spremni da odgovore na teška i turbulentna dešavanja koje je izazvala pandemija Kovid-19. Preduzeće je pored pandemije ostvarilo najbolji rezultat od osnivanja. Preduzeće je znalo da dobrim

planiranjem resursa i ulaganja u 2020. godini kao i brigom za radnike a sve pod okriljem pandemije preduzeće uspjelo da stvori dobru osnovu da 2021. godine bude godina u kojoj je preduzeće ostvarilo do sada najbolji rezultat. U 2021 preduzeće je ušlo sa investicionim ciklusom od cc 3.000.000 KM kako bi ispratili povećane potrebe postojećih klijenata a i novih. Tokom 2021. godine imali su konstanto povećanje obima proizvodnje, a kroz pametno planiranje, resurs, redukcijom troškova i povećanjem efikasnosti uspjeli su da izvuku maksimalan rezultat od osnivanja firme. Oba preduzeća su odgovorila na određena ograničenja, s tim što je preduzeće Scai Adapter preduzeće koje se bavi proizvodnjom metalnih podloški i termo i akustične zaštite za auto industriju imalo strategiju koja nije ugrozila poslovanje preduzeća, čak suprotno preduzeće je poslovalo kao i vrijeme prije pandemije, što znači da su menadžeri razmišljali dosta unaprijed i predviđjeli moguća dešavanja ma međunarodnom tržištu.

Preduzeće Metal Tehnologija, koje se bavi proizvodnjom istegnuto metal, koje je u vrijeme pandemije imalo 30 radnika, i za vrijeme pandemije uspješno je odgovorilo novonastaloj situaciji i zadržalo svoje radnike. Preduzeće je od osnivanja stalno raslo i razvijalo se u pogledu međunarodnog poslovanja, pa je čak u Beogradu na sajmu građevinarstva ova kompanija predstavila cjelokupan asortiman proizvoda, od filtera za auto industriju, gazišta koja se koriste za protivpožarne stepenice i naftne platforme do aluminijskih fasadnih sistema. Njiva glavna ciljana grupa su firme iz oblasti građevine i arhitekture. 95% poslovanja preduzeća čini izvoz, što je svakako značajan podatak. Metal Tehnologija ima proizvodni pogon u Derventi, gdje pravi oko 150 tona robe nedjeljno, u zavisnosti od materijala (Slika 2).

Slika 2. Uticaj pandemije na određena ograničenja.

Figure 2. The impact of the pandemic on certain restrictions.

Uočljivo je da su prikazani rezultati koji su bili odgovori na pitanja povezana za uticaj pandemije na određena ograničenja. Vrijednosti skale bile su: 1-izuzetno se slažem, 2- slažem se, 3- ravnodušan, 4- ne slažem se i 5- izuzetno se ne slažem. Na grafikonu nam je prikazana obrnuta situacija, pa vidimo da je kod preduzeća Metal Tehnologija da ograničenja nisu uticala na poslovanje preduzeća. Preduzeće Scai Adapter je značajno imalo promjene kada su u pitanja ograničenja kretanja radnika, koje je uticalo na organizaciju rada a i produktivnost radnika. Zbog svoje specifične djelatnosti nije bilo moguće organizovati rad od kuće, nije bilo prekida proizvodnje niti potrebe za skraćenim radnim vremenom. Menadžment preduzeća nije zahtijevao od radnika kao uslov dolaska na radno mjesto vakcinaciju radnika, a i nisu ni davali nikakvu stimulaciju u vezi vakcinisanih radnika.

ZAKLJUČCI

Pandemija COVID-19 je usporila, ako ne i unazadila ekonomski rast ekonomije BiH. I dok države širom svijeta obnavljaju svoje ekonomije, oporavak BiH posustaje, te je dodatno opterećen i političkom krizom. Prema globalnim ekonomskim prognozama, Svjetska banka je smanjila napredak za 2022. godinu i predviđjela ekonomsko usporavanje, rastuću nejednakost i nastavak

nepredvidljivosti. Projekcije ekonomskog rasta za BiH su još lošije za 2023. godinu gdje su predviđanja da će se ekonomski rast prepoloviti. Stanovništvo se suočava sa rastućom nejednakošću uz eskalaciju cijena goriva i hrane. Procjene govore da je oko 60% radnih mjesta izgubljeno tokom pandemije u Federaciji BiH i 70% radnih mjesta izgubljenih u Republici Srpskoj, pripadalo ženama (Ujedinjene nacije Bosne i Hercegovine, 2022).

Politička kriza koja traje stvara rizike daljeg potkopavanja napora na ekonomskom oporavku i socijalne zaštite građana. U ovom trenutku smatra se jedna institucija kao najfunkcionalniji dio ekonomije. To je Uprava za indirektno oporezivanje BiH koja je u svom dosadašnjem radu prikupila desetine milijardi evra i postala najveći izvor prihoda za budžete. Bilo kakvo ugrožavanje tog sistema stvorio bi oštar pad poreskih prihoda, povećana utaja poreza i poremećaji otplate spoljnog duga. Najveću štetu bi imali stanovnici, jer bi bila smanjena sredstva za zdravstvo, obrazovanje i druge usluge.

Iako pandemija Kovid-19 još uvijek traje, preduzeća i stanovništvo se i dalje bori da prevaziđe određene nedostatke koji su učinjeni i nastave život kao i do sada, određen broj radnika je izgubio posao, što nije slučaj sa preduzećem Scai- Adapter i Metal Tehnologija, ali na osnovu toga možemo uočiti da je pandemija ostavila velike probleme koji su dugotrajni za rješavanje i vraćanje na „staro“. Oporavak ekonomije BiH kao i drugih, ekonomski jačih zemalja će trajati duži niz godina. Međutim, jače, ekonomski države će prije savladati određene poteškoće koje su ih zadesile, dok će Bosna i Hercegovina koja je imala probleme i prije pandemije, dosta teže da prevaziđe postojeće probleme.

Oporavak od COVID-19 pandemije predstavlja generacijsku priliku za ponovo osmišljavanje obrazovnog sistema, reformu preopterećenog zdravstvenog sistema, preokret prema poslovima 21. vijeka, promociju čistije, zelenije energetske efikasnosti i kretanje prema društveno odgovornijim javnim budžetima. Podsticanje održivog, uključivog i društveno odgovornog ekonomskog rasta je odgovornost institucija BiH. Hiljade i hiljade građana svake godine napušta državu u potrazi za boljom perspektivom u inostranstvu, a procjene govore da 47% mladih razmišlja o odlasku iz države.

LITERATURA

- Capital.ba. (2022). Izvještaj. Preuzeto 24.3.2022 sa <https://capital.ba>
- Dnevni avaz. (2022). Izvještaj. Preuzeto 24.3.2022 sa <https://dnevni.avaz>
- Depgov. (2022). Izvještaj. Preuzeto 24.3.2022 sa <https://dep.gov.ba>
- Investopedia. (2022). Izvještaj. Preuzeto 23.3.2022 sa <http://xn--wwwinvestopedia-709h.com/>
- Komora RS. (2022). Izvještaj. Preuzeto 23.3.2022 sa <https://komorars.ba/>
- OECD. (2021). *Business dynamism during the COVID-19 pandemic: Which policies for an inclusive recovery.*
- Rahimić, Z. i Podrug, N. (2013). *Međunarodni menadžment.* Ekonomski fakultet u Sarajevu.
- Ujedinjene nacije Bosna i Hercegovina. (2022). Izvještaj. Preuzeto 14.02.2022. sa <https://bosniaherzegovina.un.org/bhs>

ECONOMIC MEASURES OF THE INTERNATIONAL BUSINESS ENVIRONMENT DURING KOVID -19

Dijana Lukić¹, Darko Vaselić²

¹University of East Sarajevo, Faculty of Economics, Studentska 11, 76100 Brčko District, Bosnia and Herzegovina, dijanalukic@hotmail.com

²University PIM, Faculty of Economics, Despota Stefana Lazarevića bb, 78000 Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT

The pandemic has had a major impact on the international business environment. Business between countries has changed a lot in terms of imports, exports and the border crossing of certain goods from country to country. The economic dimension of the international environment refers to the overall economic situation in a given environment and the structure of a national economy. Economic indicators determine the business conditions in a national economy. If we look at the size of the market in the analysis we can get information about the potential and size of that market. Economic measures have taken place in most countries with many restrictions. Our state, BiH, had additional problems in business, although there were some smaller companies that had positive business. Not all measures were important, but they had to be followed. International business has been kept to a minimum, which is certainly not desirable in terms of advancement. The aim of the paper is to overcome obstacles in doing business during the pandemic, as well as the task of examining the consequences of these economic measures, which we will present in the paper itself, if we will list what these economic measures were. International business is of great importance for every country and society in general, in order to survive and be successful in work and progress.

Keywords: economic measures, international business, Kovid-19, international environment.